

UOT 39

AYTƏKİN QƏHRƏMANOVA

MÜSTƏQİLLİK İLLƏRİNDƏ NAXÇIVAN KƏND ƏHALİSİNİN
EV MƏİŞƏTİ AVADANLIQLARI

Məqalədə müstəqillik illərində Naxçıvan kənd əhalisinin ev məişəti avadanlıqlarından bəhs edilməklə yanaşı, XIX-XX əsrin sonlarına qədər muxtar respublikanın kənd əhalisinin məişətində istifadə edilən məişət avadanlıqları haqqında da məlumat verilmiş və müqayisəli təhlillər aparılmışdır.

Deyilənlərdən belə nəticəyə gəlinmişdir ki, qədim dövrlərdən başlayaraq ulu əcdadlarımız məişətdə müxtəlif tip ev məişəti avadanlıqları yaratmış, onların bəziləri günümüzdə qədər gəlib çatmış, bəziləri isə tamamilə məişətdən çıxmışdır. Ölkəmizdə müstəqillik yenidən bərpa olunduqdan sonra şəhər əhalisi kimi, kənd əhalisinin də məişətinə yeni-yeni ev-məişət avadanlıqları, xüsusi ilə də elektrik-məişət avadanlıqları, müasir mebel dəstləri, yemək dəstləri və s. daxil olmuşdur. Bütün bunlar isə ilk növbədə Azərbaycan dövlətinin əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi və onların maddi-rifah halının yaxşılaşdırılması sahəsində atdığı addımların, gördüyü məqsədyönlü tədbirlərin nəticəsidir.

Açar sözlər: kənd əhalisi, məişət avadanlığı, xalça, qazan, çölmək, paltaryuyan maşın.

Xalqımızın məişət mədəniyyətinin tərkib hissələrindən biri hesab edilən ev məişəti avadanlıqları günümüzdə gəlib çatana qədər böyük inkişaf yolu keçmiş, bəziləri günümüzdə gəlib çatmış, bəziləri isə tamamilə məişətimizdən çıxmış və ya yeniləri ilə əvəz olunmuşdur.

Məlum olduğu kimi, hələ çox qədim zamanlardan qida-ərzaq məhsullarının tədarükü, emalı və saxlanması, yemək və içkilərin hazırlanması, onların süfrəyə verilməsində məişət avadanlıqlarından olan bir sıra qablardan istifadə edilmişdir. Keçmişdə şəhər və kənd ailələrinin məişətində gərək olan mətbəx qabları və ev avadanlığı xammalın səciyyəsinə görə daş, ağac, metal, dəri, hörmə və toxuma olmaqla müxtəlif tipoloji qruplara ayrılırdı [6, s. 190].

Məişətdə istifadə edilən avadanlıqların əksəriyyətini saxsı qablar təşkil edirdi. XIX-XX yüzilliyin əvvəllərində dulus qabları istehsalında Yelizavetpol quberniyası, Quba, Lənkəran, Göyçay, Cavanşir, Cəbrayıl, Şamaxı, Naxçıvan qəzaları, Şəki, Gəncə və Bakı şəhərləri başlıca rol oynamışdır [1, s. 206]. Bu dövrdə istehsal olunan saxsı qablar əsas etibarilə su qabları, yemək, qabları, süd-ağartı məhsulları üçün nəzərdə tutulan qablar və s. kimi qruplaşdırılırdı. Məişətdə istifadə edilən saxsı qabların bir qismindən içməli suyun təmiz və sərin saxlanması üçün, bir qismindən isə suyu daşımaq üçün istifadə edilirdi. Suyun məişətdə istifadə edilməsi üçün müxtəlif formalı və tutumlu saxsı qablardan: səhəng, kuzə, bardaq, cürdək, qum-quma, qurt-qurt, dolça, parç, yuyunmaq və dəstəmaz almaq üçün aftafa-ləyən və s. istifadə edilirdi. Kənd əhalisinin məişətində süd-ağartı məhsullarının yığılması, emalı və saxlanması üçün də sərinc, yağ küpəsi, gil nehrə və s. gil qablardan istifadə olunurdu. Yemək hazırlamaq üçün, qovurma, yağ, bal və s. ərzaqları saxlamaq üçün çölmək və küpələrdən, müxtəlif tərəvəzlərdən şoraba qoymaq üçün taxtadan hazırlanmış çəlləklərdən istifadə edilirdi.

XIX-XX yüzilliyin əvvəllərinə kimi məişət avadanlıqları içərisində mis qabların: səhəng, dolça, abgərdən, cam, ləyən, aftafa-ləyən, badya, sərinc, qulplu qazan, kəfkir, nimçə, çömçə, məcməyi, süzgəc, teşt və s. xüsusi yeri var idi.

XX əsrin 20-ci illərindən etibarən Azərbaycanın digər bölgələrində olduğu kimi, muxtar respublikanın kənd əhalisinin məişətinə müəyyən yeni mətbəx avadanlıqları daxil olmağa başladı.

Ölkəmiz öz müstəqilliyini yenidən bərpa etdikdən sonra iqtisadiyyatın inkişafı nəticəsində muxtar respublikanın kənd əhalisinin maddi-rifah halı yaxşılaşmış, kəndlərdə də şəhər

rahatlığı yaradılmışdır. Artıq vaxtilə məişətdə istifadə edilən bəzi avadanlıqlar məişətdən çıxmış, daha yeniləri ilə əvəz olunmuşdur. İndi muxtar respublikanın əksər kənd əhalisinin həyətlərinə və ya mətbəxinə su xətti çəkildiyindən uzun məsafə qət edib, su daşımağa və suyun saxlanması üçün bəzi məişət avadanlıqların istifadəsinə ehtiyac qalmamışdır. Günümüzdə kənd evlərində mətbəxdə və hamamda su kranlarının olması aftafa-ləyəni, parçı və digərlərini get-gedə məişətdən çıxarır. Bütün bunlara baxmayaraq hələ də öz səciyyəvi xüsusiyyətlərini qoruyub saxlayan və bu gün də mətbəxdə istifadə edilən bəzi məişət avadanlıqlarından istifadə olunur. Məsələn, çölmək xalqımıza xas olan mətbəx avadanlığıdır. Əsrlərin o tayından günümüzədək gəlib çatıbdir. Çölməkdə bişirilən yeməyin dadını heç nə ilə əvəz etmək olmaz, eyni zamanda tibbi cəhətdən sağlam avadanlıqdır. Kənd ailələrinin bəziləri bu gündə çölməkdən istifadə edir. Çöl-etnoqrafik məlumatlara əsaslanıb deyə bilərik ki, mis məcməyilər də bu gün muxtar respublikanın bəzi kəndlərində istifadə edilir. Ordubad ərazisində milli şirniyyatımız olan paxlavanın bişirilməsində, ailə mərasimlərində plovun qoyulmasında və s. mis məcməyilərdən istifadə edilir. Suyu süfrəyə verərkən şüşədən hazırlanmış sürəhilərdən istifadə edilir, bununla yanaşı, çöl-tarla işlərində çalışanlar bardaq, qum-quma və cürdəklərdən də istifadə edirlər.

Süd-ağartı məhsullarının yığılması, emalı və saxlanması üçün vaxtilə istifadə edilən məişət avadanlıqlarının əksəriyyəti yeniləri ilə əvəz olunub. Çöl-etnoqrafik məlumatlara əsaslanıb deyə bilərik ki, muxtar respublikanın dağ kəndlərində, xüsusilə heyvandarlıqla məşğul əhali mis qazandan (ona qazança deyirlər) və sərincdən günümüzdə də istifadə edirlər.

Ümumiyyətlə, heyvandarlıq məhsullarının tədarükü və emalı, ehtiyat ərzaq məhsullarının hazırlanması və saxlanması, ailənin qida öynəsinin təminatında istifadə olunan avadanlıqlar, ev müxəlləfatları (müxəlləfat – ev şeyləri, ev avadanlığı [3, s. 414]) onları saxlamaq üçün toxunma və hörmə məmulatları, müxtəlif materiallardan hazırlanmış məişət avadanlıqları ötən əsrin 60-70 və hətta 80-ci illərinə qədər məişətdə istifadə olunmuşdur. Lakin onların bəziləri zaman keçdikcə ailə məişətində meydana çıxan yeni-yeni avadanlıqlarla rəqabətdə sıxışdırılmış əksəriyyəti zaman-zaman məişətdə istifadədən çıxmış və yeniləri ilə əvəz olunmuşdur.

Məişət mədəniyyətimizin formalaşmasında mətbəxin böyük rolu olmuşdur. Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisində toplanmış etnoqrafik materiallara əsasən demək olar ki, vaxtilə diyarımızda mətbəxin digər adları da mövcud olmuşdur: qəfəxana, əl damı, qara dam və s. Mətbəx avadanlıqlarını isə adları qeyd olunan damlarda saxlayırdılar. Bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, Naxçıvan diyarının qədim və özünəməxsus məişət mədəniyyəti və dövrünə görə zəngin məişət avadanlıqları olmuşdur.

Bu gün muxtar respublikanın kəndlərində yeni tikilən evlərin əksəriyyətində mətbəx evin içərisinə salınır. Köhnə tikilən evlər isə yenidən təmir olunduqda mətbəx ya evin içinə, ya da evə bitişik salınır və evə girişi olur. Mətbəxə isə ailənin iqtisadi durumdan asılı olaraq mebel dəstləri alınır. Mətbəxdə gündəlik istifadə edilən ləvazimatlar isə mətbəx dolablarına yığılır.

İstər keçmişdə, istərsə də günümüzdə mətbəx ləvazimatları arasında bıçaqlar xüsusi yer tutmuşdur. Keçmişdə ənənəvi olaraq bıçaqların dəstəkləri ağacdan hazırlanırdı. Sənətkarlar bıçaq dəstəklərini nəm çəkməyən, tiftiklənməyən ağac materiallarından, xüsusi ilə qaraağac, tut və qoz ağacından hazırlayırdılar. Onu da qeyd edək ki, muxtar respublikanın bəzi kəndlərində ötən əsrin 80-ci illərinə kimi, yerli sənətkarlar tərəfindən dəstəyi qoç və keçi buynuzundan olan bıçaqlar da hazırlanırdı. Bu cür bıçaqların əksəriyyəti açılıb-yumulan olurdu ki, el arasında bu bıçaqlara cib bıçağı deyirdilər. Lakin günümüzdə bu cür bıçaqları hazırlayan yerli sənətkarlar demək olar ki, yoxdur.

Son illərdə məişətdə metal-keramika birləşməsindən hazırlanan bıçaqlardan daha çox istifadə olunur. Bu cür bıçaqlar ən aşağı temperaturda belə öz xassəsini saxlayır və uzun müddət istifadə edilir.

Məişətdə istifadə edilən bıçaq-qaşığı dəstləri tək-tək və ya dəst halında olur. Çöl materiallarından aydın olur ki, kənd ailələrinin əksəriyyəti belə avadanlıqları dəst halında deyil, ayrı-ayrılıqda alırlar.

XX əsrin sonlarına kimi kənd ailələrində tərəvəzlərin şorabaya qoyulması üçün yerli sənətkarlar tərəfindən hazırlanmış taxta çəlləklərdən (Naxçıvan kəndlərində bu cür çəlləklərə “boşqa” deyilir) istifadə edilirdi. Bunun üçün əvvəlcədən çəlləklərə su doldurularaq isladılır ki, suyu buraxmasın. Sonra isə lazım olan tərəvəzlər çəlləyə yığılaraq şorabaya qoyulur, onun ağzına isə taxtadan hazırlanmış qapaq qoyulurdu. Müasir dövrümüzdə isə taxta çəlləkləri plastik çəlləklər əvəz edib. Plastik çəlləklər tibbi cəhətdən məqsədəuyğun deyil. Onlar müxtəlif xəstəliklərin yaranmasına səbəb olur. Yaxşı olardı ki, yerli sənətkar tərəfindən taxta çəlləklər yenidən istehsal edilib, məişətdə istifadəyə verilərdi.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, keçmiş kənd ailə məişətində istifadə edilən ev avadanlıqlarının bəzilərindən günümüzdə də istifadə edilir. Tibbi cəhətdən sağlam olan ağacdan düzəldilmiş mətbəx avadanlıqlarından xüsusilə qaşığı dəstlərindən daha çox istifadə edilir. Bununla yanaşı, ağacdan düzəldilmiş oxlov, duvaq, dəmirdən düzəldilmiş kabab şişləri, balta, çəkiç, oraq, dəhrə, kərki, müxtəlif növ bıçaqlar və s. kimi məişət avadanlıqlarının adlarını qeyd etmək olar. Bəziləri isə qismən istifadə edilir. Bunlardan ət daşığı, toxmaq (ət döymək üçün tut ağacından düzəldilmiş mətbəx avadanlığı) kirkirə, həvəngdəstə, sac, qənd qayçısı və s. adlarını çəkmək olar. Babək rayonunun Zeynəddin kəndindən olan məlumatçı qeyd edir ki, bıçaq növü olan, “şətə”dən bu gün də məişətdə istifadə edilir. Onun ucu miz və iti olur. Adətən yaz vaxtı çöl pəncərlərinin yığılmasında və kərdi-külədə bitən əlaq otlarının təmizlənməsində istifadə edirlər.

XX əsrin ortalarına kimi, Naxçıvan kənd evlərinin döşəmələri torpaq olduğundan, döşəməyə bir qayda olaraq əvvəlcə keçə və palaz salınır, onun üstündən də gəbə, kilim döşənir, divar boyunca döşəkcə, yastıq, balınc qoyulur, eləcə də ev məişətində istifadə olunan iynəsap qabı, quran qabı, qaşığıq, qotaz nümunələri, möhür qabları toxunurdu. Qısa toplanan ehtiyat ərzaq məhsullarını saxlamaq üçün parçadan torbalar tikirdilər. Yaşlıların söylədiklərinə görə kənd evlərinin divarlarında məişət xidməti daşıyan rəflər, taxçalar qurulur və buraya qab-qacaq və palaz-paltar yığılırdı.

XX əsrin 70-ci illərinə qədər kənd ailə məişətində evlərin döşənməsi üçün lazım olan xalça-palazları qadınlar özləri toxuyur və tələbatlarını ödəyirdilər. Ötən əsrin 80-ci illərindən etibarən kənd ailə məişətində fabrikin istehsalı olan xalçalar daxil olmağa başladı. Muxtar respublikanın Şahbuz rayonunun Biçənək, Keçili, Qışlaq, Kolanı və s. kəndlərində günümüzdə də evlərin döşənməsini evdə toxunan – el dili ilə desək kənd gəbələri bəzəyir. Məişət mədəniyyətimizin və milli-mənəvi dəyərlərimizin bariz nümunəsi, evlərimizin yaraşığı olan bu qədim el sənətinin yaşaması, öyrənilməsi və gələcək nəsillərə çatdırılması məqsədi ilə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin Sərəncamı ilə “Naxçıvan Muxtar Respublikasında xalça sənətinin qorunmasına və inkişaf etdirilməsinə dair 2018-2022-ci illər üçün Dövlət Proqramı” təsdiq edildi [7]. Bununla, Naxçıvanda xalçaçılıq ənənələrinin daha dərinədən öyrənilməsi, qədim el sənətinin hər bir incəliyinin araşdırılması, təbliği və yaşaması üçün geniş imkanlar açıldı.

XIX-XX əsrin axırlarına qədər istifadə olunan ev məişəti avadanlıqlarından olan divar pərdəsi, paltar boxçası, toxuma-hörmə qablar və s. demək olar ki, məişətimizdən çıxmışdır. XX əsrin 80-ci illərindən etibarən muxtar respublikanın kənd evlərində də şəhər evlərində olduğu kimi, divara xalça vurmaq adət halını aldı. Müasir dövrümüzdə kənd əhalisinin bir qismi otağın divarına xalça vururlar, lakin əksəriyyəti isə divarları müxtəlif rəngli boyalı kağızlarla və ya boyalarla təmir edirlər.

Vaxtilə məişətdə istifadə edilən, içərisinə müxtəlif ərzaqların yığılıb qış azuqəsi kimi saxlanılan torbaları bu gün plastik qablar əvəz edib. Tibbi cəhətdən plastik qablardan istifadə insan sağlamlığına olduqca zərərliyədir. Bu gün kəndlərimizdə hörmə-toxuma və tikmə işini bilən onlarla qız-gəlinlərimiz var ki, onların vasitəsi ilə bu peşəni inkişaf etdirmək həm onların maddi durumunu yaxşılaşdırar, həm də əhali sağlam avadanlıqlardan istifadə etmiş olar.

XIX-XX əsrin əvvəllərində Naxçıvan kənd evlərində mebel rolunu divarda olan taxçalar oynayırdı. Bu, böyük yazıçı C.Məmmədquluzadənin “Danabaş kəndinin əhvalatları” povestində Xudayar bəyin otağının təsvirindən aydın görünür: “Xudayar bəy girən otaq bir xırda ağ otaqdır. Yuxarı başda kürsü qoyulubdu. Kürsünün üstünə salınıb çox rəğbətli yekə yorğan üstündən rəğbətli cecim. Otağın işıq gələn yeri iki xırda akuşkadır. Qalan üç divarın hərəsində iki taxça, taxçalarda düzülüb mücrü, mis və çini qab, boğça... Sol səmtdən divara iki-üç mis məcməyi dayanıbdı. Fərşə salınıb üç-dörd tikə palaz və kobud kənd xələsi” [5, s. 118].

Mirzə Cəlilin real həyatdan götürüb öz əsərində təsvir etdiyi Naxçıvan kənd evlərinin divarlarında olan taxçalara, rəflərə demək olar ki, bu gün bədii əsərlərdə rast gəlirik. Müasir dövrümüzdə onları müxtəlif çeşidli mebellər əvəz edir. Gərəkli ailə məişəti avadanlıqları içərisində özünəməxsus yeri olan mebel aid olduğu dövrün məişət xüsusiyyətlərini, milli mənsubiyyətini, öz tarixi irsini, insanların maraq və istəklərini özündə əks etdirir. Mebel insanın əməli tələbini: oturmaq, söykənmək, yatmaq, müəyyən əşyaları yığmaq məqsədilə məişətdə istifadə edilir. Əhalinin həyat səviyyəsi yaxşılaşdıqca mebel məişəti avadanlaşdırmaq üçün ən əhəmiyyətli vasitəyə çevrilir. Onu da qeyd etmək ki, taxtadan olan yataq mebel dəstləri ilə yanaşı, muxtar respublikanın kəndlərində əhali günümüzdə yaylı dəmir çarpayılardan da istifadə edirlər. Dəmir çarpayılar baş və ayaq hissədən, iki yanlıqdan, yaxud tor üçün çərçivədən ibarət olur. Dəmir çarpayının baş və ayaq hissələri çərçivəyə və yanlıqlara müxtəlif üsullarla bənd edilir. Onlar müəyyən əlamətlərinə görə, yəni materiallarına, quruluşuna, baş və ayaq hissələrinin formalarına görə biri-birindən fərqlənir [8]. Dəmir çarpayılar yataq üçün istifadə edilməklə yanaşı, həmçinin üstünə ən çox qonaq üçün saxlanılan təzə yorğan-döşək, naz balış yığılır. Ayaq tərəfdən yorğan-döşək görsənməsin deyə, xanımlar ağ parçadan səliqə ilə örtük tikirlər.

XX əsrin 80-ci illərindən etibarən kənd əhalisinin məişətinə də şəhər əhalisinin məişətində olduğu kimi, müxtəlif çeşidli mebel dəstləri daxil olmağa başladı. Çöl-etnoqrafik materiallara əsaslanıb deyə bilərik ki, müstəqillik illərində kənd əhalisi mebel dəstlərindən daha çox istifadə etməyə başlayıblar. Bunlara yataq dəsti, yemək otağı üçün dəst, istirahət dəsti, servant, stenka divan, çarpayı, paltar dolabları, taxt, televizor altı tumba, mətbəx mebel dəstlərini və digərlərini aid etmək olar. Yataq dəstinə aid edilən taxta çarpayı baş və ayaq hissələrindən, iki yan taxtasından və döşək, yaxud tordan ibarət olur. Taxta çarpayının baş və ayaq hissələri çərçivəli və boş sipər quruluşunda ola bilər. Bu hissələrin üzünə ağacdan faner yapışdırılır. Yan taxtaları bütöv olur və çarpayının ayaq və baş hissələrinə metal bəndlərlə bərkidilir. Taxta çarpayılar döşəkli, yaxud torlu olur. Çarpayının döşəkli olmasına baxmayaraq, xanımlar onun üzərinə əlavə yun döşək də salırlar.

Günümüzdə istehsal olunan yataq otağı mebel dəstlərinin çeşidləri müxtəlifdir. Təbiidir ki, hər bir kənd ailəsi öz maddi durumuna görə seçim edir. Etnoqrafik materiallarına əsaslanıb deyə bilərik ki, bəzi ailələrin yataq otaqlarında paltar və dəyişək dolabı (şifoner), bir çarpayı, iki kiçik dolab, bəzi ailələrdə isə bir dolab, iki çarpayı və yaxud taxt, tirmo (bədənnüma güzgüsü) və s. istifadə olunur. Bədənnüma güzgüsü başdan-ayağa bədəni göstərən güzgüyə deyilir [2, s. 264].

XX əsrin 80-ci illərindən etibarən kənd əhalisinin ev məişətində istifadə edilən avadanlıqlarından biri də divandır. Divan oturmaq, uzanmaq üçün, yumşaq taxtdır. Məişətdə istifadə edilən divanların əsas hissələri qutudan, oturacağından, söykənəcəyindən və mütəkkələrindən ibarət olur. Divanın oturacağına altındakı qutu yanlarında dayaq-dirsəkləri və onların da üstündə mütəkkələri olan yeşikdən ibarətdir. Qutunun fasad və yan tərəfinin üzərinə adətən üzlük sırtıq materiallar çəkilir, aşağısına isə ensiz taxta vurulur. Divanın oturacağı yumşaq, adətən yumşaqyaylı və quraşdırma olur. Divanlar bir-birindən fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Belə ki, divanların bir növü irəliyə çıxan bükülmə, digəri isə orta ox üzərində bükülmə, axırıncısı isə yanlara açılan divan [8].

Müasir dövrümüzdə kənd əhalisi məişət avadanlıqlarından olan divan-kreslonu tək və ya dəst halında alırlar. Kreslolar quraşdırma konstruksiyalı (oturacağı və arxası çıxarılan) və bütöv konstruksiyalı hazırlanır. Quraşdırma yumşaq kreslolara, adətən hər tərəfdən üzlük çəkilir və yalnız bəzi hallarda yan və arxa sətləri açıq qalır [8].

Ev məişəti avadanlıqlarından biri də stol və stullardır. Stollara mətbəx stolu, yazı stolu, yemək otağı stolu, divan qabağına qoyulan jurnal stolları və s. aiddir. Stollar bütöv, açılıb-yığılan, qatlama və üstü yana sallanan olur. Kənd ailə məişətində açılıb-yığılan və qatlama stollardan daha çox istifadə olunur. Açılıb-yığılan stolların üstü həncəmli (rəzə-cəftə) ikiqat taxtadan ibarət olur. Stolu açmaq istədikdə üstünün taxtası açılıb qaldırılır və stolun üstü kvadrat formaya düşür. Qatlama stolun üstü üç taxtadan ibarət olur. Orta taxta yerində daima bərkidilmiş olur, iki yan taxtalar isə qalxıb salına bilər. Bu taxtalar orta taxtaya həncəmə vasitəsilə birləşdirilir.

Naxçıvanın kənd evlərində XX əsrin 70-80-ci illərindən məişətə daxil olan “servant” adlı bufətdən bu günə kimi də istifadə edirlər. Servant qab-qacaq, süfrə, dəsmal və s. yığmaq üçün istifadə edilən alçaq bufətdir. Servantın alt hissəsi dolabı xatırladır və təzə boşqablar, stəkan, nəlbəkilər və s. yığılır. Üst şüşəli gözlərə isə adətən billur stəkanlar, meyvə qabları, yemək və çay dəstləri yığılır. Kənd evlərində servanti qonaq otağının baş tərəfinə qoyurlar və onun başına, yəni üstünə adətən samovar və digər əşyalar, həmçinin böyüdülmüş ailə və ya dünyasını dəyişmiş yaxınlarının şəkillərini qoyurlar.

XX əsrin 80-cı illərindən etibarən ev avadanlıqları içərisinə “stenka” adı ilə daxil olan və divar boyu düzülən dolablardan istifadə edirlər. Servantdan fərqli olaraq stenka otaqda çox yer tutur. Stenka da servantın funksiyasını yerinə yetirir, lakin servantdan fərqli olaraq bütöv deyil, ayrı-ayrı dolablardan ibarət olur. Onlar yan-yana düzülür və bir-birinə bərkidilir. Kənd evlərində qonaq və yemək otaqları adətən bir olduğundan qonaq üçün mebel dəsti bir otaqda cəmləşir. Bu otaqda divan, kreslo, stol, stul, servant və yaxud stenka qoyulur.

Onu da qeyd edək ki, kənd ailələrinin bəziləri bu gün də dədə-baba qaydası ilə döşəmə üzərində oturub istirahət edir, yemək yeyirlər. Adətən taxta döşəmə üzərinə döşənmiş gəbə üzərinə süfrə salınır. Ailə üzvləri süfrə arxasında əyləşir, yemək yeyir, çay içib, istirahət edirlər. Yaşlıların dediyinə görə döşəmə üzərində oturmaq insanın sağlamlığına xeyirlidir. Döşəmə üzərində oturan zaman ayaqlar sallanmır və rahat olur.

Müasir dövrümüzdə kənd əhalisi ilə şəhər əhalisinin məişəti arasında olan fərqlər demək olar ki, aradan qalxmış kənddə də şəhər rahatlığı yaranmışdır. Kənd əhalisinin rahatlığını təmin etmək məqsədi ilə dövlət tərəfindən kəndlərdə Kənd Mərkəzləri yaradılmışdır ki, onların da nəzdində ictimai iaşə müəssisələri kənd əhalisinə nümunəvi xidmət göstərir. Əhali istər ərzaq məhsullarını, istərsə də bəzi məişət avadanlıqlarını oradan rahatlıqla ala bilirlər.

Müasir dövrümüzdə şəhər əhalisinin məişətində olduğu kimi, kənd əhalisinin məişətində də müxtəlif çeşidli elektrik avadanlıqlarından istifadə olunur. Kənd ailələrinin ev məişətinə elektrik avadanlıqlarının daxil olması ilk növbədə ailənin sosial vəziyyətindən, təhsil səviyyəsindən, gəlir səviyyəsindən, müxtəlifliyindən, həmçinin ailənin say tərkibindən asılıdır. Məlumdur ki, ev məişətində görülən işlərin əksəriyyəti əl əməyi nəticəsində həyata keçirilir. Məişətdə ən çox vaxt yeməyin hazırlanmasına, paltarların yuyulmasına, ütülənməsinə, ev-eşiyin təmizlənməsinə sərf olunur. Elektrik məişət avadanlıqlarının məişətə daxil olması ev işlərinə sərf olunan vaxtın azalmasına, asudə vaxtın çoxalmasına həmçinin, kənd qadınlarının əl əməyinin yüngülləşməsinə səbəb olur.

Məişətdə işlədilən elektrik avadanlıqları iri və xırda olmaqla iki hissəyə bölünür. İri məişət avadanlıqlarına paltaryuyan, qabyuyan, soyuducu, xırda məişət avadanlığına ütü, ətçəkən, şirəçəkən, meyvədoğrayan, mikser, elektrik çayniki və s. aiddir.

Ev məişəti avadanlıqları mətbəx üçün, qulluq üçün, mikroiklimi saxlamaq üçün, əyləncə yayımı və rabitə üçün müəyyən növlərə bölünür. Mətbəx avadanlıqlarına əsas etibarilə mexaniki emal üçün ətçəkən, şirəçəkən, termik emal üçün sobalar, müxtəlif bişirmə qurğuları, saxlama üçün soyuducu və dondurucular aiddir. Qulluq üçün olan ailə məişəti avadanlıqlarına əşyaya qulluq üçün ütü, tikiş maşını, paltaryuyan, evə qulluq üçün tozсорan, insana qulluq üçün fen və s. olan elektrik məişət avadanlıqları. Mikroiklimi saxlayanlardan kondisioner, ventilyatorlar, əyləncə, yayım və rabitə üçün televizor, telefon və s. aiddir [4, s. 3].

İstər şəhər əhalisinin, istərsə də kənd əhalisinin zəruri məişət avadanlıqlarından biri soyuducudur. Soyuducu XX əsrin 70-ci illərindən etibarən muxtar respublikanın kənd ailə məişətinə kütləvi şəkildə daxil olub. Hazır yeməklərin, qida ərzaqlarının və s. xarab olmaması üçün saxlanılmasında istifadə olunur.

Kənd ailə məişətində geniş istifadə edilən elektrik məişət avadanlıqlarından biri də qaz və yaxud elektrikle işləyən bişirmə (duxovka) sobalarıdır. Bişirmə sobasından (duxovka) xanımlar müxtəlif növ şirniyyatların, çörək və yeməklərin hazırlanmasında istifadə edirlər. Bişirmə sobalarının digər növündən sırf yemək hazırlamaq üçün istifadə olunur və müxtəlif çeşidlərə malikdir. Müasir dövrdə ən çox kənd məişətində stolüstü bişirmə sobasından istifadə olunur.

Məişət avadanlıqları içərisində özünəməxsus yeri olan paltaryuyan maşından, ev-eşiyin təmizlənməsində tozсорandan demək olar ki, kənd ailələrinin əksəriyyəti istifadə edir. Onu da qeyd edək ki, kənd ailə məişətində ev-eşiyin, həyət-bacanın təmizlənməsində keçmişdə olduğu kimi, süpürgə, çalğu öz səciyyəvi xüsusiyyətini günümüzdə də qoruyur. Süpürgələr həyət süpürgəsi və ev süpürgəsi deyilərək müəyyən növlərə ayrılır. Naxçıvan kəndlərində qadınlar şüvərən, yovşan və çiçəkli süpürgə adlı bitkiləri çöldən toplayaraq, süpürgə düzəldir və həyət-bacanın süpürülməsində istifadə edirlər. Günümüzdə isə ən çox bazardan alınan, əsil adı “sorqo” olan, lakin məişətdə hamının “süpürgə” kimi tanıdığı dənli bitkidən istifadə edilir. Bu bitkinin demək olar ki, tullantı hissəsi yoxdur. Gövdəsindən süpürgə, dənindən isə yem kimi heyvandarlıq və quşçuluqda geniş istifadə edilir. Yarpaqları da mal-qara yemi üçün əlverişlidir [9].

Bu gün demək olar ki, kənd əhalisinin çoxu su qızdırıcı (elektrik, qaz, “su qızdırın”, “istilik verən”, “Kombi” və s.) elektrik-məişət avadanlıqlarından istifadə edirlər.

Muxtar respublikanın aran kəndləri yay mövsümündə çox isti olduğuna görə ailələrinin əksəriyyəti evlərin sərirlənməsi üçün kondisioner və ya ventilyatorlardan istifadə edir.

Kənd əhalisi XX əsrin axırlarına qədər evlərin qızdırılmasında daşkömür, odun və xalq arasında “ceyran” adlandırılan çuqun qaz sobalarından istifadə edirdilər. Müasir dövrdə kənd ailələri əsasən qaz, qismən də odun sobasından istifadə edirlər. Bəzi ailələr isə iqtisadi durumundan asılı olaraq “Kombi” cihazından istifadə etməklə evləri qızdırırlar. Kombi mənzili və ya iş yerini istilik və isti su ehtiyacını qarşılayan bir cihazdır [10]. Bu cihaz vasitəsi ilə həm evlər qızdırılır, həm də evdə isti su olur. Kombi cihazından əlavə məişətdə “Şopen” adlanan qazla işləyən su qızdırıcısından da istifadə edilir. Bu cihaz vasitəsi ilə həm mətbəxdə, həm də hamamda isti su olur.

Deyilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olur ki, qədim dövrlərdən başlayaraq ulu əcdadlarımız məişətdə müxtəlif tip ev məişəti avadanlıqları yaratmış, onların bəziləri günümüzə qədər gəlib çatmış, bəziləri isə tamamilə məişətdən çıxmışdır. Ölkəmizdə müstəqillik bərpa olunduqdan sonra şəhər əhalisi kimi, kənd əhalisinin məişətinə də yeni-yeni ev-məişət avadanlıqları, xüsusi ilə də elektrik məişət avadanlıqları, müasir mebel dəstləri, yemək dəstləri və s. daxil olmuşdur. Bütün bunlar isə ilk növbədə Azərbaycan dövlətinin əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi və onların maddi-rifah halının yaxşılaşdırılması sahəsində atdığı addımların, gördüyü məqsədyönlü tədbirlərin nəticəsidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan etnoqrafiyası: 3 cildə, II c., Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 381 s.
2. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti: 4 cildə, I c., Bakı: Şərq-Qərb, 2006, 740 s.
3. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti: 4 cildə, II c., Bakı: Şərq-Qərb, 2006, 670 s.
4. Dünyada məişət texnikası haqqında. Bakı: Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin nəşriyyatı, 2015, 26 s.
5. Məmmədquluzadə C. Əsərləri: 4 cildə, I c., Bakı: Öndər, 2004, 583 s.
6. Mustafayev A. Azərbaycanın maddi mədəniyyəti. Bakı: Bakı universiteti, 2009, 420 s.
7. “Şərq qapısı” qəz., 24 aprel 2018.
8. unes.edu.az>Yaqublu-Adil-Nur-ddin. “İstehsal texnologiyasının yumşaq mebellərin istehlak xassələrinə təsirinin ekspert qiymətləndirilməsi” mövzusunda magistr dissertasiyası. Bakı, 2018, 85 s.
9. azertag.az>xeber>Gövdesindən_süpürge
10. https://az.wikipedia.org/wiki/Kateqoriya:Məişət_əşyaları

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: aytəkin.1962@mail.ru